

Чоморова М., Нарынбек уулу К.

ЧҮЙ ОБЛУСУНДАГЫ АКТИВДҮҮ ТУРИЗМДИН ТҮРЛӨРҮ

Чоморова М., Нарынбек уулу К.

АКТИВНЫЕ ВИДЫ ТУРИЗМА В ЧУЙСКОЙ ОБЛАСТИ

M. Chomorova, Narynbek uulu K.

ACTIVE TYPES OF TOURISM IN CHUI REGION

УДК: 91:796.5.(575.2)

Илимий макалада Чүй облусунун активдүү туризмдин түрлөрү жөнүндө маалымат берилди. Чүй облусунун аймагында туризмдин активдүү, экстремалдык «окуялуу» түрүн өнүктүрүүгө болот. Учурда облуста активдүү жүрүштүн ыкмаларын (жөө, суу, тоо, альпинизм, велосипед, лыжа) талап кылуучу туризмдин активдүү жана окуялуу түрлөрү популярдуулукка ээ болуп келе жатат. Туризмдин мындай түргө бөлүнүшүнүн негизги мааниси – адамдын кыймыл аракетин менен болгон шикердигинин туризмдин коштоосунда болгондугунда. Активдүү туризмдин түрлөрү көбүнчө өзүнүн өзгөчө уникалдуу ландшафттын сактаган аймактарда өнүгүүгө ылайыктуу. Чүй облусу минералдуу жана термалдуу булактарга бай, жаратылышынын байкалардан бөлөкчө кооздугу менен айырмаланат; эс алуу үйлөрүн, дарылоо мекемелерин куруу үчүн, ошондой эле эл аралык альпинизмди, ат жүрүштөрдү уюштуруу үчүн артыкчылыкка ээ. Илимий иште Чүй облусунун географиялык шартында активдүү туризмдин түрлөрүн өнүктүрүүгө болгон мүмкүнчүлүктөрү жана келечеги тууралуу жазылды. Андан тышкары, активдүү туризмдин структурасына кирген туризмдин түрлөрү боюнча кыскача аныктама берилди.

Негизги сөздөр: Чүй облусу, активдүү туризм, активдүү, тоо, альпинизм, эс алуу, рафтинг, экстремалдуу, саякат.

Эта статья о информации активного вида туризма в Чуйской области. На территории Чуйской области можно развивать активный, экстремальный «приключенческий» вид туризма. В настоящее время активный и приключенческий виды туризма, требующие активных способов передвижения (пешеходные, водные, горные, велосипедные, лыжные) приобретают растущую популярность. Основной смысл такого разделения видов туризма – определение видов передвижения и интенсивности деятельности человека в процессе туризма. Активные виды туризма имеют преобладающее развитие на территориях, сохранивших свои уникальные ландшафты. Чуйская область отличается своеобразной красотой природы, богатой минеральными и термальными источниками; имеет потенциал для строительства домов отдыха, лечебных учреждений, а также для организации международного альпинизма и конных походов. В данной статье написаны географические условия Чуйской области, перспективы и возможности развития активного вида туризма. Далее предложен краткий экскурс в определении видов путешествий и туризма, помогающий разобраться в структуре активного туризма.

Ключевые слова: Чуйская область, активный туризм, активный, горы, альпинизм, отдых, рафтинг, экстремальный, путешествие.

This article is about the information of the active form of tourism in the Chui region. On the territory of the Chui region, you can develop an active, extreme "adventure" type of tourism. Currently, active and adventure types of tourism that require active modes of transportation (hiking, water, mountain, cycling, skiing) are gaining increasing popularity. The main purpose of this separation of types of tourism is to determine the types of movement and the intensity of human activity in the process of tourism. Active forms of tourism have a predominant development in the territories that have preserved their unique landscapes. Chui region is distinguished by the peculiar beauty of nature, rich in mineral and thermal springs; It has the potential to build holiday homes, hospitals, as well as to organize international mountaineering and horse trekking. This article describes the geographical conditions of the Chui region, the prospects and opportunities for the development of an active type of tourism. The following is a brief insight into the definitions of travel and tourism, helping to understand the structure of active tourism.

Key words: Chui region, active tourism, active, mountains, mountaineering, recreation, rafting, extreme, travel.

Активдүү туризм деп жөө, лыжа, велосипед же атты колдонуу менен жаратылышта саякаттоону айтабыз. Активдүү туризм эс алууда жана саякаттоодо, көңүл ачууда, спортто, физикалык күчтүү талап кылган жана баардык эле категориядагы туристтердин физикалык күчүнө туура келбеген туризмдин түрүнө кирет. Мындай эс алуунун түрлөрү болуп: аскага чыгуу, спорттук оюндар, шар аккан дарыяларда кайыктарда сүзүү, суу алдындагы туризм, сафари, тоо туризми, альпинизм ж.б эсептелет. Саякатчыларды өзгөчө кызыктырган бул тоолуу аймактар, анткени бул аймактарда абдан ар түрдүү жаратылыш объектилери; чокулар, өтмөктөр, мөңгүлөр, көлдөр, дарыялар бар.

Чүй облусу өзүнүн географиялык жайгашуусу боюнча активдүү туризмди өнүктүрүүгө жагымдуу шарттары бар өзгөчө бир потенциалга ээ аймак болуп эсептелинет.

Жумшак климатынын жана туруктуу аба ырайынын шартына байланыштуу, жаратылыштын кол тийбеген жапайы кооздугун баалаган натуралисттерден

тартып эс алуунун экстремалдуу түрлөрүн сүйүүчүлөргө чейин эс ала алышат. Чүй облусунда саякаттын бул түрлөрү үчүн көптөгөн жагымдуу шарттар, түздүктөр, тоолор, капчыгайлар, лыжа базалары жана башкалар бар [1].

Азыркы учурда облустун аймагында активдүү эс алуунун бир нече түрлөрү үчүн атайын жайлар ачылып, жергиликтүү жана чет жерден келген туристтерге кызмат көрсөтүүдө.

Чүй облусунун көп аймагын тоолор ээлейт. Буга байланыштуу облустун кышкы туризмге болгон дарамети толугу менен пайдаланылып, учурда дүйнө жүзүнөн туристтерди тартууда. Чүй облусунда кышкы туризмдеги лыжа тебүү мезгили декабрь айында башталып, апрелге чейин уланат. Бүгүнкү күндө Чүй облусунда активдүү туризмдин негизги тармагы болгон 13 тоо-лыжа базасы иштейт. Алар, «ЗИЛ», «Нооруз», «Төө Ашуу», «Чуңкурчак», «Политех», «Кашка-Суу», «Орловка», «Чоң Таш» жана башкалар. Жуманын аягы, майрамдарда эс алуучулардын саны көп болот, муну менен катар эле башка күндөргө салыштырмалуу кызмат баалары дагы жогору. Облуста кышкы эс алуу кеңири жайылгандыктан, акыркы жылдары чет өлкөдөн келген туристтердин саны дагы күндөн-күнгө өсүүдө. Алсак, алар негизинен Европа, Азия, КМШ мамлекеттеринен келишет. Бирок туристтердин басымдуу бөлүгү коңшу мамлекеттердин жарандары.

Ошондой эле облуста активдүү туризмдин эң келечектүү тармагы болгон альпинизмди өнүктүрүүгө абдан сонун мүмкүнчүлүктөр бар. Аймактын альпинизм үчүн зарыл болгон асман мелжиген бийик тоолору, ак кар баскан чокулары, аскалары, жер бетиндеги көрүнүшкө окшобогон ажайып дүйнөсү жергиликтүү гана эмес, чет өлкөлүк альпинисттердин да кызыгуусун артырат. Чүй облусунда альпинизм үчүн мындай жагымдуу аймактардын бири Ала-Арча капчыгайы болуп саналат. Андан сырткары Ала-Арчада 2000 метр бийиктикте альпинисттердин лагери жайгашкан. Борбор шаардан альпинисттердин лагерине чейин асфальт жол курулган. Мында 1976-жылы аймактын табиятын сактоо максатында Ала-Арча табият паркы уюшулган. Паркты курчаган тоолордо 60тан ашык чокулардын бийиктиги 4000 метрден ашат. Капчыгайда Советтер союзунун мезгилинде атактуу болгон чокулар дагы бар. Алардын маанилүүлөрү: Семенов-Тянь-Шанский (4875 метр), Таажы (4860), Эркин Корея (4740), Байлян-Башы (4700), Симагин (4400), Бокс (4240) чокулары. Тоо туризмдин жана альпинизмди өнүктүрүүдө бул чокулардын мааниси чоң. Чокулардан сырткары Ала-Арча капчыгайында 3500 метр бийиктикте Ак-Сай мөңгүсү орун алган. Жыл сайын калың муздун катмары түрдүү өлкөрдөн альпинисттерди өзүнө тартат, андыктан Ак-

Сайга базалык лагерлерден 80ден ашык маршрут каттамы жөнгө салынган. 1936-жылы сентябрда кыргыз альпинисттери биринчи жолу Ала Арча капчыгайындагы Комсомол чокусуна (4140 метр) чыгышкан.

Чүй облусунда экстремалдуу активдүү көңүл ачуунун дагы бир түрү – бул рафтинг. Рафтинг бул шар аккан тоо суусунда же дарыяда атайын катамарандар жана рафталар менен каттуу ылдамдыкта сүзүү менен рахат алуу. Туристтер кооз капчыгайларда жана тоо сууларынын аймагында жайгашкан, көптөгөн татаал босоголордон жана тоскоолдуктардан үйлөмө кайыктар менен физикалык күч жумшоонун негизинде өтүшөт. Чүйдө саякаттын бул түрү үчүн Чүй дарыясы менен Чоң-Кемин суулары эң ылайыктуу деп эсептелинет. Рафтинг турларды эки түргө бөлүүгө болот: бир күндүк же жарым күнгө ылайыкталган, ыңгайлуу шарттары жана даамдуу тамак-ашы менен саякат жана тамакты отко даярдоо менен көп күнгө созулган, чатыр лагерлеринде өтүүчү саякаттар. Чүй облусунда рафтинг үчүн мезгил апрелден октябрь айына чейин созулат. Рафтингдин сезону жыл мезгилдерине башкача айтканда, мөңгүлөрдөгү кардын эришине, дарыядагы суунун деңгээлинин көтөрүлүшүнө, ал эми жай мезгилинде суунун деңгээлинин термелишине көз каранды. Сүзүү аймактарынын узундугу 90 кмге чейин болот. Экстремалдуу эс алуунун бул түрүнө 18 жаштан жогорку курактагы адамдарды алышат.

Параглайдинг – аба агымында парапланда учуу. Жыш карагай токой жана булуттардын курчоосунда тоонун чокусунда эс алууга эң сонун мүмкүнчүлүк берет. Чүй облусунун Суусамыр өрөөнүндө, Чоң-Таш жана Ата-Бейит мемориалдык комплексинде Параплан менен активдүү көңүл ачып, эс алууга болот. Параплан бул – парашютка окшош, бирок мотору жок учууга ылайыкташкан аппарат. Парапландын өз алдынча жана инструктор менен учууга боло турган эки түрү бар. Бишкек шаарында «Жетинчи асман» деп аталган параплан клубу иштейт. Бул жакта жайында параглайдинг боюнча эки жумалык курс ачылат. Парапланда учууну каалаган адамдын салмагы 40 килограммдан аз, 130 килограммдан көп болбошу керек. Ал эми жаш курагы 18 жаштан жогору болуусу зарыл. Андан сырткары кош бойлуу айымдарга, спирт ичмидигин ичкен адамдарга парапланда учууга болбойт.

Аркан токой. Экстремалдуу эс алуунун бул түрү абдан кызыктуу активдүү эс алуунун түрлөрүнө кирет. Аркан токой боюнча иш алып баруучу клуб Борбор шаарыбыздын Кара Жыгач токоюнда жайгашкан. Мында чырмалган аркандарды кесип өтүп, тоскоолдуктардан өтүүгө аракет кылабыз. Оюндун эрежелери боюнча айта кетсем, 6 жаштан жогорку курактагы баардык каалоочуларга клубтун эшиги ачык.

Родельбан. Жай мезгилине ылайыкталган чана же кичинекей дөңгөлөктүү чана. Көңүл ачуунун бул

түрүнүн ачылганына эки гана жыл болду. Родель-банда эс алуу Чүй облусунун Орловка айылында ачылган. Жаш курак талаптары боюнча 15 жаштан жогорку курактагы адамдарды алышат. Аба ырайына жараша ишемби жана жекшемби күндөрү иштейт.

Вейкборд. Тагыраак айтканда суудагы лыжа. Мында суу үстүндө жипти катерге байлап алып, вейкборд аркылуу ар түрдүү ыкмаларды жасоо менен рахат алууга болот. Вейкборд боюнча өлкөдө ар түрдүү сынактар өткөрүлүп турат. Вейкборд менен көңүл ачуу 6 жаштан өйдө курактагы бардык каалоочуларга эшиги ачык.

Страйкбол. Командаларга бөлүнүп ойнолуучу аскердик-спорттук оюн. Мында чогулган командадагы адамдар согуш талаасындагыдай кадимкидей салгылашышат. Атайын оюн үчүн ыңгайланышкан пневматика курал-жарактары менен камсыз кылат. Страйкбол оюнунда атайын ыңгайлуу кийим жана бут кийим кийип, көздү коргоочу көз айнек тагыныш керек. Жаш курак талаптары боюнча 18 жаштан өйдө курактагы оюнчулар бара алат.

Аскага чыгуу. Спорттун олимпиадалык жана кызыктуу эс алуунун түрлөрүнүн бири аскага чыгуу да активдүү туризмдин бир түрү. Азыркы учурда бийиктиги багынтууну каалоочулар үчүн эң сонун мүмкүнчүлүктөр түзүлдү. Каалоочулар тоого барып убара болбостон, атайын ыңгайланышып жабдылган имарат ичинде эле машыгууга жана эс алууга мүмкүнчүлүктөрү бар. Аскага чыгууну сүйүүчүлөр үчүн борбор калаада «K2» деген клуб бар. Клуб 5 жаштан өйдөкү каалоочулар үчүн эшиги ачык [3].

Трэккинг. Трэккингдин маршруттары Чүй облусунун көз жоосун алган кооз жаратылышы; тоо ашуулары, капчыгайлары, тоо көлдөрү, суулары, ак кар баскан ашуулары аркылуу өтөт. Чүй облусунда ар түрдүү келген жаныбарлар жана өсүмдүктөр дүйнөсүн көрүү үчүн Ала-Арча, Чоң-Кемин жана башка капчыгайларында трэккинг маршруттары уюштурулган. Трэккингдин маршруттары туристтердин суроо-

талабына жана кызыкчылыктарына жараша түзүлөт. Маршруттар ар кандай багытта болуп, узактыгы 10-12 күнгө чейин созулат.

Чүй облусундагы активдүү туризмдин дагы бир тармагы бул – ат туризми. Ат туризми жөө туризмдей эле кеңири таралган. Ат үстүндө сейилдөө менен бирге табияттын кооз жерлерин көрүп, Кыргыз Ала-Тоосунун пейзаждарына, анын ичинде ажайып кооз капчыгайларына суктанууга болот. Чүй облусунун баардык капчыгайларында ат менен сейилдөөгө мүмкүнчүлүк бар. Мында жылкыны 3-10 долларга чейин ижарага алууга болот. Жүрүш маалында элибиздин улуттук суусундугу болгон кымыздан ичип, кыргыздын улуттук боз үйүндө түнөп кетүүгө болот.

Чүй облусунун жеринин аймагы бийик тоо кыркаларынан жана шалбаалуу өрөөндөрдөн турат. Жаратылышынын кооздугу, рекреация байлыктарынын молдугу, сапатуулугу жагынан дүйнө жүзүндөгү ажайып керемет аймактардын бири. Ушундай жаратылыш байлыктарынын нугунда туризм индустриясынын тармактарынын ичинен эң алды менен активдүү туризмдин түрлөрүн спорт аңчылыгын, тоо туризмин, жөө, ат, тик учак, автомобиль менен жер кыдыруу, альпинизм сыяктуу түрлөрүн өнүктүрүү облустун экономикасын кыйла жакшыртууга, чет мамлекеттерден келген туристтердин үлүшүн арбытууга олуттуу көмөгүн көрсөтөт [4].

Адабияттар;

1. Асанов Э.Д. «Кыргызстандын географиясы». Энциклопедия. - Бишкек, 2004-ж. - 562-б.
2. www.super.kg.
3. <https://sputnik.kg>.
4. Низамиев А.Г. Рекреационный комплекс Кыргызстана: реалии и перспективы. - Бишкек: Илим, 1998.
5. Омурзаков С.А. Влияние туристической отрасли на экономику. / Республиканский научно-теоретический журнал «Известия вузов Кыргызстана», №2. - Бишкек, 2015. - С. 157-159

Рецензент: к.геогр.н., доцент Жумашев К.Ж.